विकसित भारत – रोजगार व आजीविका हमी मिशन (ग्रामीण):

VB-G RAM G अधिनियम, 2025

दिनांक – २२.१२.२०२५

1. उद्देश (Preamble)

- विकसित भारत @2047 या राष्ट्रीय दृष्टिकोनाशी सुसंगत अशी ग्रामीण विकासाचा plan करणे.
- अकुशल शारीरिक काम करण्यास स्वेच्छेने तयार असलेल्या प्रत्येक ग्रामीण कुटुंबातील प्रौढ सदस्यांना प्रत्येक आर्थिक वर्षात एकशे पंचवीस (125) दिवसांच्या मजुरी-रोजगाराची वैधानिक हमी.
- समृद्ध व सक्षम ग्रामीण भारतासाठी सशक्तीकरण, विकास, अभिसरण व संतृप्ती यांना प्रोत्साहन देणे.

2. विकसित भारताच्या दृष्टिकोनाशी सुसंगत वाढीव उपजीविका हमी

- अकुशल शारीरिक काम करण्यास स्वेच्छेने तयार असलेल्या प्रत्येक ग्रामीण कुटुंबातील प्रौढ सदस्यांना प्रत्येक आर्थिक वर्षात एकशे पंचवीस (125) दिवसांच्या मजुरी-रोजगाराची वैधानिक हमी असेल.

3. अधिनियमांतर्गत हाती घेण्यात येणारी कामे

या विधेयकाअंतर्गत हाती घेण्यात येणारी सर्व कामे व प्रकल्प “विकसित भारत राष्ट्रीय ग्रामीण पायाभूत सुविधा स्टॅक”चा भाग असतील.

Category I - जलसुरक्षा/ जलसंवर्धन कामे	Category II - मूलभूत ग्रामीण पायाभूत सुविधा	Category III -उपजीविका आधारित पायाभूत सुविधा	Category IV - आपत्ती प्रतिबंधक कामे
• कालवे, चेकडॅम, गॅली प्लग, भूमिगत बंधारे • तलाव/ पर्कोलेशन टँक पुनरुज्जीवन • सिंचन विहिरी, मायक्रो-इरिगेशन • पाणथळ जमिनी पुनर्वसन • मृदा-आर्द्रता संवर्धनासह वृक्षारोपण • छतावरील पावसाचे पाणी साठवण	• ग्रामीण रस्ते, पूल-नाला, जोड रस्ते • ग्रामपंचायत भवन, अंगणवाडी, सार्वजनिक इमारती • शाळा सुविधा (स्वयंपाकघर, वर्गखोल्या, मैदान) • स्मशानभूमी व सामुदायिक सुविधा • घन-द्रव कचरा व्यवस्थापन • सौर ऊर्जा व नवीकरणीय ऊर्जा • वाहनतळ/परिवहन शेड • PMAY-G अंतर्गत ग्रामीण गृहनिर्माण • जल जीवन मिशन कामांची देखभाल	• कौशल्य प्रशिक्षण केंद्रे व वर्क शेड • ग्रामीण हाट/आठवडी बाजार • गोदामे, कोल्ड स्टोरेज • बचत गट (SHG)/ संघटन इमारती • कंपोस्ट (वर्मी/नाडेप) युनिट • दुग्ध व पशुशेड पायाभूत सुविधा • मत्स्य व्यवसाय सुविधा • रोपवाटिका व बांधकाम साहित्य निर्मिती • चक्रीय अर्थव्यवस्था (Circular economy) आधारित प्रकल्प	• पूर/चक्रीवादळ आश्रयगृहे • तटबंध, वळण कालवे • पूर व्यवस्थापन जलसंरचना • आपत्तीनंतर दुरुस्ती व पुनर्बांधणी • वाऱ्यापासून संरक्षण वृक्षलागवड • वनाग्नि व्यवस्थापन कामे

4. कामांचे नियोजन

- कामांचे नियोजन विकसित ग्रामपंचायत आराखड्यांद्वारे होईल.
- आराखडे ग्रामपंचायती तयार करतील.
- नियोजन पीएम गती-शक्ती व राष्ट्रीय अवकाशीय तंत्रज्ञानाधारित प्रणालींशी .
- ग्रामपंचायतींची भौगोलिक स्थिती व शहरीकरणाची पातळी लक्षात घेतली जाईल.

5. शेतीच्या पीक हंगामात पुरेसा शेतमजूर उपलब्ध राहील याची खात्री

- ग्रामीण कामगारांसाठी वाढीव मजुरी-रोजगार हमीच्या पार्श्वभूमीवर, विशेषतः पेरणी व कापणीच्या पीक हंगामात शेतमजुरांची उपलब्धता सुनिश्चित करणे आवश्यक आहे.
- राज्यांना एका आर्थिक वर्षात एकूण साठ (60) दिवसांचा कालावधी आगाऊ अधिसूचित करण्याचा अधिकार देण्यात येईल.
- या कालावधीत या अधिनियमांतर्गत कामांची अंमलबजावणी केली जाणार नाही.

6. योजनेचे स्वरूप

- ही योजना केंद्र पुरस्कृत योजना म्हणून अंमलात आणली जाईल.
- अधिनियमात नमूद केल्याप्रमाणे, अधिनियम लागू झाल्यापासून सहा महिन्यांच्या आत राज्यांनी ही योजना अधिसूचित करावी.

7. निधीवाटप पद्धत

- केंद्र सरकार व राज्य/केंद्रशासित प्रदेश सरकारांमधील निधीवाटप पद्धत ईशान्य व हिमालयीन राज्ये/ केंद्रशासित प्रदेशांसाठी 90:10 आणि **इतर सर्व राज्ये/ केंद्रशासित प्रदेशांसाठी 60:40** अशी असेल

8. मानकाधारित निधी वाटप

- केंद्र सरकार वस्तुनिष्ठ निकषांचा समावेश असलेल्या संयुक्त निर्देशांकाच्या आधारे प्रत्येक राज्याला मानकाधारित निधीवाटप करेल.
- मान्य मानक वाटपापेक्षा जास्त झालेला खर्च संबंधित राज्य सरकारची जबाबदारी असेल.

9. विशेष सवलती

- नैसर्गिक आपत्ती किंवा असामान्य परिस्थितीत, केंद्र सरकारच्या निर्णयानुसार, वेळेवर प्रतिसाद व मदत सुनिश्चित करण्यासाठी तरतुदींमध्ये तात्पुरते बदल करण्यास विशेष सवलती दिल्या जाऊ शकतील.

10. अंमलबजावणी संरचना

- राष्ट्रीय स्तरावरील संचालन समिती (national level steering committee) योजनेवर एकूण देखरेख करेल व मानक वाटप मंजूर करण्यासह अधिनियमांतर्गत विहित इतर कार्यांसाठी जबाबदार असेल.
- राज्य संचालन समिती (State steering committee) राज्यातील अंमलबजावणीवर देखरेख, पर्यवेक्षण व धोरणात्मक मार्गदर्शन देईल, राष्ट्रीय स्तरावर दिलेल्या निर्देशांनुसार.

11. जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक

- जिल्हा स्तरावर योजनेअंतर्गत सर्व उपक्रमांचे नियोजन, अंमलबजावणी, निरीक्षण व समन्वय करण्याची जबाबदारी जिल्हा कार्यक्रम समन्वयकाची (जिल्हाधिकारी) असेल.
- तालुका/ब्लॉक स्तरावरील कार्यक्रम अधिकारी रोजगार मागणी प्रक्रिया व व्यवस्थापन, कामस्थळांचे व्यवस्थापन-पर्यवेक्षण आणि सहभागी नियोजन प्रक्रियांना सहाय्य करेल.
- ग्रामपंचायत ग्रामीण रोजगार हमी कार्ड जारी करणे, विकसित ग्रामपंचायत आराखडे तयार करणे व अधिनियमातील इतर कार्यांसाठी जबाबदार असेल.

12. पंचायती राज संस्थांची भूमिका

- ग्रामपंचायत ही प्राथमिक अंमलबजावणी संस्था असेल

  ❑ मजूर नोंदणी, ग्रामीण रोजगार हमी कार्ड जारी करणे आणि प्राधान्यक्रमानुसार किमान 50% कामांची अंमलबजावणी करणे.

  ❑ ग्रामसभा नियमित सामाजिक लेखापरीक्षण करेल.

  ❑ पंचायत समिती स्तरावर नियोजन, प्रस्तावांचे संकलन व अभिसरण सुलभ केले जाईल. जिल्हा परिषद समर्पित संचालन समितीद्वारे एकूण देखरेख-निरीक्षण करतील व एकत्रित जिल्हा आराखडे तयार करण्यासाठी DPC ला सहाय्य करतील.

13. मजुरी दर

- अकुशल शारीरिक कामांसाठी मजुरी दर केंद्र सरकारकडून निश्चित केले जातील.
- स्वतंत्र दर अधिसूचित होईपर्यंत महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम (मनरेगा) अंतर्गत अधिसूचित दर लागू राहतील.

14. बेरोजगारी भत्ता हमी

- कामाची मागणी सादर केल्यानंतर निर्धारित कालावधीत काम उपलब्ध न झाल्यास, अधिनियमातील तरतुदीनुसार बेरोजगारी भत्ता देण्याची जबाबदारी राज्य सरकारची असेल.
- मजुरी अदायगीत विलंब झाल्यास त्यावर भरपाई देण्याची तरतूद आहे.

15. मजुरी हमी

- वेळेत मजुरी दिली जाणार

16. पारदर्शकता व जबाबदारी

- बायोमेट्रिक प्रमाणीकरण, अवकाशीय तंत्रज्ञानाधारित (spatial technology) नियोजन,
- मोबाईल व डॅशबोर्ड-आधारित संनियंत्रण
- साप्ताहिक सार्वजनिक प्रकटीकरण प्रणालीद्वारे पारदर्शकता व जबाबदारी सुनिश्चित केली जाईल.
- सामाजिक लेखापरीक्षण यंत्रणा अधिक बळकट केली जाईल.

17. विकसित भारत – रोजगार व आजीविका हमी मिशन (ग्रामीण): VB–G RAM G अधिनियमाबाबत जनजागृतीसाठी विशेष ग्रामसभेचे आयोजन करणे

- 26 डिसेंबर 2025 पर्यंत प्रत्येक ग्रामपंचायतीमध्ये विशेष ग्रामसभेचे आयोजन करणे;
- ग्रामस्थ, कामगार, महिला, अनुसूचित जाती/जमाती कुटुंबे तसेच असुरक्षित घटकांचा सक्रिय सहभाग असावा.
- सभेचे दस्तऐवजीकरण करणे.
- ग्रामसभेचे तपशील/कार्यवाही वेळमुद्रांकित (timestamped) व भू-टॅग केलेल्या छायाचित्रे व व्हिडिओंसह **पंचायत निर्णय ॲपद्वारे** real-time अपलोड करणे.

18. प्रशासकीय खर्च ६% वरून ९% वाढवला आहे

19. सध्या मनरेगा अंतर्गत सुरु असलेली कामे बंद न होता चालू राहतील व पूर्ण केली जातील. नवीन कायद्याची अंमलबजावणी सुरु झाल्यानंतर त्या कायद्यानुसार नवीन कामे हाती घेण्यात येतील

धन्यवाद

S No.	Districts	Division	2022-23 and earlier		2023-2024	
			अपूर्ण कामे	जिल्ह्यांकडून प्राप्त माहितीनुसार आवश्यक कुशल निधी (रक्कम लाखात)	अपूर्ण कामे	जिल्ह्यांकडून प्राप्त माहितीनुसार आवश्यक कुशल निधी (रक्कम लाखात)
1	AKOLA	Amravati	603	148.12	2606	234.20
2	AMRAVATI		2231	1624.76	8230	5983.23
3	BULDHANA		878	227.07	4147	466.02
4	WASHIM		1239	512.58	3532	1070.78
5	YAVATMAL		460	673.04	6565	1342.90
6	BEED	Ch. Sambhaji Nagar	10282	3062.91	26384	10073.34
7	Ch. Sambhaji Nagar		5458	2329.21	26277	13086.88
8	Dharashiv		3122	1037.26	4910	1802.41
9	HINGOLI		3055	1137.27	5395	2095.38
10	JALNA		5995	2652.84	11761	4211.81
11	LATUR		1435	1234.69	7234	4992.95
12	NANDED		4742	986.58	8936	6128.59
13	PARBHANI		8044	2239.34	8406	2945.94
14	PALGHAR	Kokan	2658	339.58	8279	1031.45
15	RAIGAD		3687	236.81	4386	448.55
16	RATNAGIRI		1659	76.35	4184	65.27
17	SINDHUDURG		1558	120.58	3974	49.05
18	THANE		495	27.92	2242	76.24
19	BHANDARA	Nagpur	333	1211.00	2278	1749.00
20	CHANDRAPUR		968	344.00	4379	1243.99
21	GADCHIROLI		531	873.77	1574	739.15
22	GONDIA		2558	1401.66	5613	8094.92
23	NAGPUR		825	374.78	3357	679.33
24	WARDHA		749	290.33	2314	24.23
25	AHILYANAGAR	Nashik	3120	173.84	9302	1409.10
26	DHULE		1221	293.61	4182	1366.64
27	JALGAON		2641	683.06	5182	1043.74
28	NANDURBAR		1391	496.12	6177	2145.17
29	NASHIK		4972	3224.29	9139	2567.46
30	KOLHAPUR	Pune	1270	541.94	1741	1046.53
31	PUNE		3971	1008.55	2697	513.39
32	SANGLI		1331	258.10	1812	405.48
33	SATARA		1305	498.77	2422	1513.99
34	SOLAPUR		3306	621.60	4803	1995.11
Grand Total			**88093**	**30962.33**	**214420**	**82642.23**

S No.	Districts	Division	2024-2025		2025-2026		Total	
			अपूर्ण कामे	जिल्ह्यांकडून प्राप्त माहितीनुसार आवश्यक कुशल निधी (रक्कम लाखात)	अपूर्ण कामे	जिल्ह्यांकडून प्राप्त माहितीनुसार आवश्यक कुशल निधी (रक्कम लाखात)	अपूर्ण कामे	जिल्ह्यांकडून प्राप्त माहितीनुसार आवश्यक कुशल निधी (रक्कम लाखात)
1	AKOLA	Amravati	20985	1183.35	17833	37.39	42027	1603.06
2	AMRAVATI		18923	11347.26	17468	363.90	46852	19319.16
3	BULDHANA		15282	950.10	21978	20.04	42285	1663.23
4	WASHIM		14917	1663.91	27006	116.37	46694	3363.64
5	YAVATMAL		21486	3233.90	35588	642.43	64099	5892.26
6	BEED	Ch. Sambhaji Nagar	27805	15043.01	59766	855.24	124237	29034.50
7	Ch. Sambhaji Nagar		26665	9202.53	34311	239.80	92711	24858.43
8	Dharashiv		6610	2818.67	10838	46.15	25480	5704.49
9	HINGOLI		8024	2692.08	15857	192.24	32331	6116.97
10	JALNA		18069	5320.07	55683	563.13	91508	12747.85
11	LATUR		14244	10105.87	14198	569.44	37111	16902.95
12	NANDED		21216	9441.74	37572	235.22	72466	16792.13
13	PARBHANI		13877	3075.77	25872	393.11	56199	8654.16
14	PALGHAR	Kokan	17705	2142.62	26886	119.30	55528	3632.95
15	RAIGAD		5794	1218.52	10561	13.67	24428	1917.54
16	RATNAGIRI		4820	68.52	7516	16.91	18179	227.05
17	SINDHUDURG		3964	11.84	5574	0.00	15070	181.47
18	THANE		5492	277.81	13769	6.29	21998	388.26
19	BHANDARA	Nagpur	4444	1899.00	8595	568.00	15650	5427.00
20	CHANDRAPUR		9851	2142.30	43766	94.25	58964	3824.53
21	GADCHIROLI		6864	11374.13	6240	27.52	15209	13014.57
22	GONDIA		18307	15210.38	22489	2373.89	48967	27080.84
23	NAGPUR		6786	1125.26	6240	167.70	17208	2347.07
24	WARDHA		5525	0.00	5930	249.62	14518	564.18
25	AHILYANAGAR	Nashik	15735	2436.06	30504	1435.07	58661	5454.07
26	DHULE		15568	1300.30	26554	16.51	47525	2977.06
27	JALGAON		17219	1762.32	36077	3098.61	61119	6587.73
28	NANDURBAR		16447	4938.77	65326	434.14	89341	8014.20
29	NASHIK		22463	1774.66	55115	150.87	91689	7717.28
30	KOLHAPUR	Pune	4580	900.85	12843	515.31	20434	3004.63
31	PUNE		5478	814.66	9118	393.53	21264	2730.13
32	SANGLI		3671	637.76	8990	14.05	15804	1315.39
33	SATARA		6595	2484.17	17419	0.00	27741	4496.93
34	SOLAPUR		10321	3810.60	20888	401.55	39318	6828.86
Grand Total			**435732**	**132408.78**	**814370**	**14371.25**	**1552615**	**260384.59**

e-KYC status as on 22.12.2025

S.No.	Districts	Division	Active Workers	e-KYC Done	% of e-KYC
1	AKOLA	Amravati	184293	135079	73.80
2	AMRAVATI		402813	343413	85.52
3	BULDHANA		241088	189381	78.55
4	WASHIM		209489	162938	78.31
5	YAVATMAL		431640	352259	81.61
Amravati division			**1469323**	**1183070**	**81%**
6	BEED	Ch. Sambhaji Nagar	594042	299721	51.7
7	Ch. Sambhaji Nagar		500004	313722	63.08
8	Dharashiv		147371	100889	68.56
9	HINGOLI		188274	145770	77.8
10	JALNA		396264	295801	74.85
11	LATUR		259256	173384	67.2
12	NANDED		386356	220748	57.75
13	PARBHANI		286236	192715	67.99
Ch. Sambhaji Nagar division			**2757803**	**1742750**	**63%**
14	PALGHAR	Kokan	309899	231622	74.99
15	RAIGAD		70927	28645	41.0
16	RATNAGIRI		93350	54124	58.1
17	SINDHUDURG		61865	47021	76.0
18	THANE		87199	46509	53.70
Konkan division			**623240**	**407921**	**65%**
19	BHANDARA	Nagpur	330203	297712	90.5
20	CHANDRAPUR		355390	283240	79.89
21	GADCHIROLI		292828	242117	83.2
22	GONDIA		440815	391349	89.40
23	NAGPUR		171936	129618	75.52
24	WARDHA		117320	91083	78.40
Nagpur division			**1708492**	**1435119**	**84%**
25	AHILYANAGAR	Nashik	333999	193882	58.14
26	DHULE		237152	148571	63.7
27	JALGAON		317799	188250	59.8
28	NANDURBAR		310716	158363	51.17
29	NASHIK		473722	284968	60.33
Nashik division			**1673388**	**974034**	**58%**
30	KOLHAPUR	Pune	138364	66230	48.1
31	PUNE		120539	71621	59.50
32	SANGLI		101873	52283	51.58
33	SATARA		151065	119353	79.2
34	SOLAPUR		223547	147422	66.25
Pune division			**735388**	**456909**	**62%**
Maharashtra Total			**8967634**	**6199803**	**69%**
National average			**70%**		